

БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ
БРОЙ 1
2015

BULGARIAN JOURNAL OF EDUCATION
VOLUME 1
2015

ПЕДАГОГИЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ НА ПЕТКО Р. СЛАВЕЙКОВ

ВИОЛЕТА АТАНАСОВА

Посвещава се на 120-тата годишнина
от смъртта на Петко Р. Славейков (1827-1895)

Violeta Atanasova. **PETKO R. SLAVEIKOV'S PEDAGOGICAL ACTIVITY**

Abstract: The research presents the career of famous Bulgarian public figure and educationalist P. Slaveikov during Bulgarian revival as a teacher. The organization and methods of education that he used in his teacher practice, as well as his interactions with students are revealed.

Key words: Petko Slaveikov, school, teacher, educational methods

Ключови думи: Петко Славейков, училище, учител, методи на обучение

Видният български поет, журналист и обществен деец Петко Рачов Славейков е и дългогодишен учител. Неговият педагогически път не е лек – битието му на учител е изпълнено с несгоди и лишения, скитане от град на град и от село на село, продължително преследване от страна на гръцки владци и унижения от местни първенци. В него има многократни прекъсвания и промяна на местоработата, вида училище и образователната степен. Но педагогическата дейност на Славейков му носи обществено признание, уважение и почит. Тя е илюстрация на неговите творчески търсения и педагогически опит. Целта на настоящото изследване е да се установи спецификата на педагогическата дейност на Петко Р. Славейков.

1. Учителската “история и география” на Славейков

Началото на педагогическата дейност на Славейков е през 1843 г. в Търново, когато, шестнайсетгодишен, става частен учител в дома на Цончо Казанджията, а три месеца по-късно започва работа в училището в Долната махала. Там той не остава дълго. След два-три месеца търновският митрополит Неофит го прогонва. Причината за това, както и за последвалото продължително преследване от страна на владиката е сатирично съчинение на Славейков за гръцките митрополити Панарет и Неофит (Славейков, П., 1979, т.3:7, 9, 161).

Славейков успява да си намери работа като учител в метоха на църквата “Успение Богородично” в Килифарево. Там работи година и три месеца, след което е принуден от местните първенци да напусне селото (Нови:165). Следва учителстване в Дебелец – 3-4 седмици, Кованлък – 2 седмици, Церова кория - месец, Лясковец – 1 седмица, Бяла – 3 месеца (в “Автобиографично писмо” Славейков пише, че само в Церова кория е престоял два месеца и половина и в Бяла – около четири месеца. Тези незначителни несъответствия вероятно се дължат на отдалечеността на събитията от времето, когато Славейков пише мемоарите си). Неофит успява в кратки срокове да го прогони отвсякъде, където го наемат (Славейков, П., 1979, т.3:11-13, 162).

Но той не се отказва, отново тръгва да търси работа и стига до Свищов. Въпреки, че има вакантно място за учител във взаимното училище и получава подкрепата на своя учител Емануил Васкидович, Славейков е принуден да напусне и това селище пак поради директната намеса на Неофит. Той даже успява да го вкара, макар и за кратко, в свищовския затвор. След 6-месечни безплодни опити в търсене на работа Славейков се завръща в Търново и за известно време изкарва прехраната си като казанджия (Славейков, П., 1979, т.3:22).

През 1846 г. успява да започне работа в Севлиево – в Хаджистояновото училище, в което пръв прилага на практика модерното за времето взаимно обучение. Престоят му и там не е продължителен – 10 месеца. През 1847 г. отива в Ловеч, където престоява около година и половина

(Славейков, П., 1979, т.3:24). Следващата година се появява холера. Заплахата от нея принуждава Славейков да напусне Ловеч и той се установява за кратко в Троянския манастир. Когато се връща в Ловеч, учителското му място е заето и той заминава за Плевен. Въпреки, че има вакантно учителско място, Славейков отново е възпрепятстван, този път от друг гръцки владика – Агапий. Отива във Враца, където го назначават за учител. Но Агапий успява да го прогони и от там. Работи в Берковица около седмица, след което е отстранен от софийския владика Паисий. Владиката даже му предлага 300 гроша обезщетение, за да освободи учителското място. Осъзнал решимостта на Паисий да го “премахне” от Берковица, Славейков се възползва от предложението, взема парите и напуска училището (Славейков, П., 1979, т.3:26-31, 34).

През есента на 1849 г. се установява за три години в Трявна, където е назначен за главен учител. Там е покровителстван от местните влиятелни хора, поради което опитите на Неофит да го прогони се оказват неуспешни. Той напуска Трявна през 1853 г., за да стане секретар на плевенския владика Доротей, по народност българин, който му обещава закрила от търновския митрополит (Славейков, П., 1979, т.3:34, 35). Натискът на Неофит обаче е толкова голям, че Славейков се принуждава да напусне, за да не пострада Доротей. Прави опит да започне отново работа в Трявна, но търновският владика осуетява плановете му (Косев, Д., 1986:54). Опитва да открие частно училище, но Неофит се противопоставя и на това (Дафинов, З., 1997:113).

През 1856 г. успява да започне работа като учител в Трявна (Славейков, П., 1979, т.3:36-38). Но работата му продължава само месец. Напуска училището, за да се впусне в борбата срещу омразния му Неофит като член на българската делегация в Цариград. В началото на 1857/58 учебна година при взаимното училище към метоха на българската църква във Фенер, Цариград, е отворено класно училище. Славейков получава предложение за работа в него и се отзовава на поканата (Дафинов, З., 1997:117-118). Но и там не остава дълго. Поради заболяване и материална оскъдица той изпраща молби до приятелите си в родния Търново да му намерят работа. Към средата на 1857 г. започва работа като учител в Търновското класно училище. Отново се завръща в Трявна като учител през втората половина на 1860 г. (Дафинов, З., 1997:127, 136, 146).

В края на 1862 г. Славейков е поканен за учител в Ески Джумая (Търговище). Там работи около година. През това време прави опит да си намери работа като учител в Шумен, но не успява. След това “проучителства” само няколко дни във Варна, тъй като, по мнението на сина му Рачо гръцкият елемент в града е “много силен по онова време, за да може такъв прононсиран противник на гърцизма да се задържи дълго време там” (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:47).

През 1864 г. Славейков заминава за Цариград и остава в столицата десет години. Във фокуса на неговата дейност е издаването на вестниците “Гайда” и “Македония”, но и двата последователно са спрени от турските власти. Публикуването на политическата статия “Двете касти и власти” води до окончателната забрана на “Македония” и арестуването на нейния редактор. Но тъй като следствието не открива сериозни улики за подривна дейност и благодарение на застъпничеството на най-видните българи в Цариград, след 40 дни престой в затвора Славейков е освободен (Дафинов, З., 1997:296-302).

Останал отново без препитание, през есента на 1872 г. той започва работа като учител в българското училище в Цариград (Дафинов, Д., 1997:305). Година по-късно под натиска на “старите” от Съвета на Българската екзархия е уволнен и изпратен в Одрин със задача да организира българско училище. През 1874 г. Славейков открива в Одрин две училища – едно в “чисто българската махала” Саръкпазар и друго – в махалата “Калето”. Но и там не остава дълго – заради гръцки интриги е арестуван и отведен в Цариград. Скоро след това е освободен, но не успява да си осигури препитание в полето на обществената, книжовната и педагогическата дейност в турската столица (Дафинов, Д., 1997:328, 330-331).

“Уморен и отчаян”, Славейков напуска Цариград и в началото на 1876 г. се преселва в Стара Загора. Там работи като учител в мъжкото класно училище. Опожаряването на града от турските войски през юли 1877 г. го принуждава да се завърне в Трявна, а след това отива в Търново (Дафинов, Д., 1997:328, 343, 368).

След Освобождението той е депутат в Учредителното събрание и Първото обикновено народно събрание на Княжество България, председател на Второто обикновено народно събрание, министър на народното

просвещение и на вътрешните работи в правителствата на Либералната партия с министър-председател Петко Каравелов (Косев, Д., 1986:222-223, 228-229). След суспендиране на търновската конституция през 1881 г. Петко Славейков и Петко Каравелов - като противници на този акт - се спасяват от преследване, ставайки учители в Пловдивската гимназия. Там остават почти три години.

Учителският път на Славейков е илюстрация на чергарския, изпълнен с несигурност и трудности живот на възрожденския учител. Учителстването на повече от едно място през периода на Възраждането не е изключение, но Славейков е сред учителите с най-богата в “географско” отношение биография (Даскалова, К., 1997:39).

2. Педагогическа дейност

За дейността на Славейков в тревненското училище обширни сведения представя неговият ученик Христо Даскалов (впоследствие дългогодишен учител) в “Спомени за учителската, книжовната и обществената дейност на П.Р. Славейков в Трявна” и синът на Х. Даскалов, който описва педагогическата дейност на Славейков в “Тревненското училище 1836-1936 г. по случай стогодишнината му” по записки на баща си (Даскалов, Х., 1900:449-474; Даскалов, Б., 1936:39-48). Педагогическият “портрет” на Славейков се допълва и от спомените на неговите ученици Иван Христов и Димитър Благоев в Цариградското, Одринското и Старозагорското училище и Б. Митов и Н. Геннадиев в Пловдивската гимназия, както и на сина му Рачо Славейков (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967).

2.1. Организация, методи и средства на обучение.

Извънкласни занимания

С пристигането на Славейков в Трявна започва “нова ера в училището” (Даскалов, Б., 1936:41). Той реорганизира обучението, като заменя старото килийно училище с новобългарско – взаимно и “главно”. Учениците условно са разделени на отделения от един до 7-8 ученици в едно отделе-

ние. Славейков преподава в главното училище българска и славянска граматика, гръцки език, свещена история, география, естествена история (естествознание – б.м., В.А.), аритметика (Даскалов, Б., 1936:41-43). Учениците учат по учебници, сред които “Всеобща география” и “Българска граматика” от И. Андреев, “Въведение във всеобщата история”, “Аритметика” от Х. Костович, както и “Енциклопедия”, която се състои от отделни брошури със статии по различни клонове на науката – история, физика, аритметика, география, естествена история, нравоучение, катехизис и др. Те усвояват знания от учебниците и енциклопедията, като учат наизуст само молитвите и история. По аритметика изучават 4-те аритметични действия. Обучението е целодневно. “Славейков твърде много се занимаваше, той често пъти ни държеше до тъмно” – разказва Х. Даскалов (Даскалов, Б., 1936:43 – 44).

Почивката между сутрешните и следобедните уроци е посветена на извънкласни занимания. Те преминават обикновено в игри, в които и самият Славейков участва напълно равноправно. “Когато надиграяхме учителя си..., той ни позволяваше да го закачаме, да му се смеем, както и той правеше с нас, когато неговата страна надвие” - спомня си Даскалов (Даскалов, Х., 1900:462). През пролетта често организира разходки с учениците, които преминават в четене и игри, а през лятото - в къпане по реката (Даскалов, Х., 1900:463; Даскалов, Б., 1936:48).

Славейков съчинява 35-40 школки песни, които учениците записват в специални тефтерчета, наречени песнопойки, и пеят по различни поводи в училището. Съдържанието им е изключително разнообразно. Първите са написани преди учителстването му в Трявна и са на църковнославянски език - напр. “Житие светаго Теодора”. По време на църковни празници Славейков възлага на учениците си да четат слова или жития на светци в стихове. “...Веднъж на Великден... – разказва Даскалов, - аз, заедно с един друг от съучениците ми, Райко Николов Райкович, казвахме подобно слово в стихове и, доколкото си спомням, словото имаше за цел да поясни: “защо се червят яйца по Великден”, както и словото за Св.Теодора – “защо се вари коливо” (Даскалов, Х., 1900:459). Така чрез използване на стихотворната форма Славейков достъпно представя на своите ученици житията на светците, както и религиозните обреди. Другите школки песни са

написани на български език и в голяма част от тях се съдържа призив към децата за учене:

“Докога щете, дечица,
Да живеете в простота?
На ви пример от пчелите,
Как събират цветове” (Даскалов, Х., 1900:450).

В стиховете Славейков използва метафори и директни послания, с които се стреми да привлече децата към учене:

“Ученето е красота
И главна китка на света.
Учете се, учете,
Четете и пишете” (Даскалов, Х., 1900:454).

За педагогическата дейност на Славейков в училището в Стара Загора, за неговата методика на преподаване разказва синът му Рачо, който по онова време живее при него: “В определено време баща ми отиваше в клас, а аз оставах, прибирах стаята, помитах я, след което отивах да слушам лекциите му. Лекции казвам, защото баща ми не преподаваше уроци, както правят това обикновено учителите, а даваше лекции по предмета си извън всякакви учебници и програми... Но уроците си той преподаваше не по сухите формули на учебниците, а с живото слово на един наставник ги тълкуваше на учениците си, илюстрирайки ги с примери от природата или от действителния живот. Обладавайки дарба на отличен разказвач, изпъстряйки речта си с остроумие, а понякога и с пикантни подробности, той просто приковаваше вниманието на учениците си, които го слушаха с отворени уста и запомняха всичко, каквото им кажеше, та не ставаше нужда да се учат предметите по учебниците, които по него време не бяха и образцови” (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:60-61).

По време на уроците той четеше свои стихове и описания, а през 1877 г. подготвя учениците, като им диктува свои стихотворения, “нагласени да се пеят за посрещането на русите” (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:170). Интересна подробност за неговото преподаване съобщава ученикът му Д. Благоев. В края на учебната година Славейков им дава за домашна работа да разработят съчинение по избрана от тях

тема (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:118-119). Вероятно целта е да установи както интересите на учениците, така и резултатите от обучението им през учебната година, защото в свободно избрана тема ученикът демонстрира максимума на своите възможности.

В Пловдивската гимназия, която е последното учебно заведение, в което Славейков е учител, той прилага на практика целия си педагогически опит, натрупан в продължение на много години. Там преподава български език, старобългарска граматика и словесност. Славейков успява да преобрази “сухите” учебни предмети и “да ги направи интересни и привлекателни за своите ученици, и то не с никакви методи и дидактически умування, а чрез онова дълбоко и непосредно чувство, чрез оная магия на интуицията и художественото творчество, изключителен дар на редките избраници на съдбата, които направо действуват на човешката душа и сърце и пробуждат интелекта към действие и творчество” (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:173). Синът му Рачо разказва, че обучението на Славейковите ученици се осъществява “не по шаблонната метода на тогавашното зубрене наизуст, а с четене и тълкуване на преподаваемия предмет, извън тогавашните учебници, съобразявайки се само с програмата“ (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:65).

По време на уроците той използва различни поводи, за да се впусне в пространни обяснения по езикови, исторически, географски и етнографски въпроси, които познава задълбочено. Разказва с увлечение за местни обичаи и празници, за местности и хора от различни краища на страната. Често се вдъхновява и рецитира на учениците свои стихотворения (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:173-174). “Славейков, който се е учил да чете на часослов и дължеше самообразованието си на денонощен труд, в уроците си примесваше забавни разкази за случки из живота си, които често съдържаха мъдри наставления или насърчения към работа” – спомня си неговият ученик Н. Генадиев (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:163).

2.2. Методи, техники и средства на възпитание

Славейков не само преподава, а и възпитава в патриотизъм, като формира определено отношение към потисниците у своите ученици. Много от тях свидетелстват, че патриотичното възпитание е една от основните задачи, които той се опитва да реализира в педагогическата си дейност. Разказват, че ги е съветвал да не се боят от турчетата и ги е настройвал срещу гърците и гръцките владици (Даскалов, Х., 1900:452). В една от школските му песни, както отбелязва синът на Славейков – Иван, ясно изпъква “патриотическата тенденция”. За цел на образованието се поставя свободата и възвръщането на “старата слава” на българите.

“Ето, изгрява светла зорница,
С книжки в ръцете, хайде, дечица!
В школа да идем, на стол да седнем
И в книжките си ний да погледнем!”

....

На всяко дело да сме способни
И да живеем като свободни,
И нашта слава първа и стара
Пак в наште дене да се докара” (Даскалов, Х., 1900:450).

Сред училищните му песни има и една с “бунтовнически дух”, която Славейков забранява да се пее, но е записана в песнопойките на учениците му. Лирическият герой е майката, която окайва робското положение на децата си и накрая ги призовава:

“О ви, синове любезни,
Чуйте съвет преполезни,
И тиранин ще изчезне,
И ще добием славна слава,
Ще ни извикат всички: брава!” (Даскалов, Х., 1900:454).

Даскалов разказва, че учителят им осъществява патриотично възпитание и чрез съдържанието на аритметичните задачи (подобно на Ботев, който в превода на руски учебник по аритметика включва задачи с идейно-политическа насоченост (Маджаров, А., 1990:40)). “Даже аритметическите задачи, които ни задаваше – пише Даскалов, - дишаха патриотизъм. Напр., колко години има от падането на българското царство? Колко години са се изминали от падането на Охридската патриаршия? Русия воюва

всеки 20 год. с Турция; кога ще бъде следующата война, като се знае, че по-първата стана в еди-коя си година?” (Даскалов, Х., 1900:471).

И Н. Геннадиев свидетелства, че освен другите уроци, Славейков провежда и уроци по “патриотизъм и житейска мъдрост” чрез увлекателни разкази за отделни епизоди от своя “разнообразен, страдалчески и пълен с поуки живот”: за борбите по църковния въпрос и гоненията му от гръцките владици, журналистическата му кариера, скитническият живот от село на село като учител, примери как е ставал жертва на своята доброта и наивност (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:164, 174).

Славейков постига дисциплина не само с традиционни методи и средства. В тревненското училище той въвежда като дисциплиниращо средство т.нар. “билети” – далечен предшественик на съвременните ученически бележници. Билетът е лист хартия, разграфен на 30 графа. Във всяка графа отгоре са написани датата и наименованието на деня от седмицата. Вечер, след приключване на учебните занятия, учениците предават билетите си на Славейков, който в графата за деня отбелязва успеха и поведението на ученика. Оценките са “добър”, “среден”, “зле”, “по-добре”, “по-зле”, “най-добре”, “най-зле”. Ученикът предава “билета” на баща си, който в същата графа отбелязва поведението на сина си въкъщи. Всяка събота Славейков изпраща определени ученици по домовете, за да се информират и от майките дали “слушат” децата им. По този начин се осъществява всекидневна комуникация между учителя и семейството и се получава обратна информация за поведението на ученика (Даскалов, Б., 1936:44).

В съответствие с тогавашната педагогическа практика Славейков използва и наказанието като метод на възпитание. В Трявна той оставя в миналото старите дисциплинарни средства – фалага (уред за стягане на краката), копан (пънче дърво, което се окача на врата на наказания), но телесното наказание не е съвсем отменено (Даскалов Б., 1936:41-42). “Славейков често ни наказваше по тогавашному – пише Даскалов; - но мога да кажа, че нам не ни тежеше наказанието му. Не знам как, той докарваше работата така, щото ученикът да се убеди, че трябва да бъде наказан, та тогава го наказваше. Но, за да заглади лошото впечатление за себе си, той често след наказанието обръщаше работата на смях, щото битият да забрави боя си” (Даскалов, Х., 1900:463).

В Пловдивската гимназия физическите наказания са забравени. Това се дължи както на дългогодишната педагогическа практика и натрупания опит на Славейков, така и на по-високата образователна степен, в която се провежда обучението. За наказанията, които използва, разказват неговите ученици Б. Митов и Н. Геннадиев. Славейков провежда индивидуалните изпити, като извика определения ученик пред черната дъска да разкаже “урока”. “Сбъркаше ли нещо ученикът – спомня си Б. Митов, - старецът навеждаше глава, изглеждаше го над очилата и ученикът смутен търсеше да се справи, а понякога и някой от тефтерите полетяваше към виновния ученик” (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:174).

Понякога си служи с “лек и безобиден хумор“, опитвайки се да постави в неудобно положение неподготвен ученик. “Какви са тия кюстеци (кордони) по тебе бре... мъж за две жени си станал, пък урока си не знаеш” – казва той на ученик, който полага повече грижи за своя тоалет, отколкото за подготовката си (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:175). Геннадиев разказва и за две ученически простъпки и нестандартните реакции на Славейков, което добавя още един шрих към методите му на възпитание. Първата е свързана с “детинската мания” на Геннадиев да изписва името си с ножче върху чина. Виждайки го, Славейков само му казва: “А бе, айол (синко)! Колко пари ти плащат гюнлюк (надница), за да разваляш готовия чин? Потънах в срам – продължава разказа си Геннадиев. – Славейков забележи смущението ми и продължи урока. Но тая добродушна бележка в една епоха, когато учителите бяха строги и груби, ме излекува завинаги от лошия навик” (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:164).

Другата простъпка е успешен опит на учениците за преписване с използване на хитрост, която Славейков не успява да разкрие. Отличните резултати, дори и на слаби ученици, го усъмняват и той заявява: “ - Момчетата, тук има гяволия. Стар човек съм, излъгахте ме, не можах да ви уловя хитрината, но хитрина има. Затова пък днес няма да пиша бележки. - На протеста на учениците отговаря: - Нищо бе, айол. Вие, като сте такива добри ученици, като се учите толкова добре, че всички знаете най-мъчния урок, утре, други ден пак ще знаете и тогава ще ви пиша бележки. От него ден никой не се опита да подвежда дядо Славейкова” - заключава Геннадиев (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:164-

165). Тези спомени разкриват не само отношението на Славейков към учениците, а и педагогическото му майсторство. Постига ефективност в учебно-възпитателния процес без принуда, чрез нетрадиционни техники и средства. “Той беше учител и човек с велика душа и любещо сърце, с непринудени и сърдечни обноски, обладаваща магнитна сила, която е достояние на твърде малко избраници в човешкото общество” – обобщава Б. Митов (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:176).

2.3.Годишни изпити

Славейков превръща годишните изпити в тревненското училище в забележително обществено събитие. “Учителят Славейков – пише Даскалов – грижливо подготвяше своите изпити. Той полагаше големи усилия да ги направи не само полезни за учениците, но и привлекателни, поучителни и възпитателни за народа” (Даскалов, Х., 1900:459). В деня на изпита учениците са празнично облечени и след църковната служба се отправят с песни към училището. В двора са поставени училищните маси, които оформят своеобразна сцена, има столове за гостите, черна дъска, географски карти, всичко обкичено със зеленина. “Всякой ученик ще се качи на масата и разкаже заучен урок по История, География, Вероучение, Естествознание, Хигиена, или ще издекламира стихотворение, прочете, напише нещо и пр.” - разказва сина на Х. Даскалов, (Даскалов, Б., 1936:46-47).

Особено впечатляващи са училищните диалози, написани в стихове от учителя, които учениците научават наизуст и рецитират тържествено в деня на изпита. Съдържанието на тези диалози е в съответствие с изучаваното по различни учебни предмети – българска история, география – или по теми, свързани с богатството, невежеството и др. (Даскалов, Х., 1900:459). “Училището в деня на изпитите се обръщаше в малък театър, актьори на който бяха учениците, дирижирани от даскал Петка..., а слушатели – гражданите. Последните привличаше не само формата на разговорите, но и съдържанието им, сериозността на което Славейков изкусно примесваше със сатира и хумор” - спомня си Х. Даскалов – (Даскалов, Х., 1900:459-460). Напр. диалогът по география е за въртенето на земята около

слънцето. “...Единият ученик уверяваше, че всичко това ставало по закони – разказва Даскалов; - а другият му се присмиваше, че “не знае и лъже, че не е ходил по-далеч от “Тепавиците” (махала от няколко къщи, която се намира на един километър от Трявна)” (Даскалов, Х., 1900:462). “Най-любопитен, най-впечатлителен, па и най-смешен” е училищният диалог между учен човек, който убеждава родителите да изпращат децата си на училище и богаташ, който се противопоставя на учението като безполезно.

Богатият: “Имаш ли пари – имаш ихтибар,
немаш ли – бъди учен, пак си говедар.
Със аз, със буку, със веди ся пери,
пък в джеба му две пари не можеш намери.
Защо ми й такваз наука,
когато нема що да ся пука.
Аз не ся яде,
буки не преде,
веди лозе не копай,
глагол вика дай!”

Ученият: “Добре, ти казваш: аз не ся яде,
кажи ми без аз кой ще ти две пари даде,
буки не преде –
простотата где ще те изведе?
Веди лозе не копай?
Ами кой го копай?
Оня, гдето глагол не знай.
Знаеш ли аз,
добър си за нас;
знаеш ли буки,
ще имаш сполуки.
Не знаеш ли веди и глагол,
много ще ходиш гладен и гол
и ще ти казват: “Яли го вол!”
И за малка заплата
ще въртиш хорска лопата”
(Славейков, П., 1979, т.4:143, 144).

Сред школските песни на Славейков има една, която е специално предназначена за годишните изпити. В нея авторът убеждава, че положеният труд през учебната година се възнаграждава подобаващо - прилежните ученици получават за своето усърдие обществено внимание и похвала, а небрежните се лишават от уважение (“слава”). Чрез тези стихове Славейков индиректно провокира у учениците стремеж към учене.

“Наближава време, чада, изпит да дадем
И от трудовете, чада, плод да съберем.
Тук ще се познае, чада, кой наука е любил,
Кой по игри праздни, чада, време си,й губил.
Делото ще каже, чада, кой ще да се похвали,
Коя слава мълком, чада, ще да се умали.
Който се е учил, чада, с топло прилежание,
ще добие волно, чада хорското внимание:
Щат да му захвалят, чада, ще го ублажават,
Честни дарби всички, чада, щат да му подават”
(Даскалов, Х., 1900:452).

2.4. Взаимоотношения на Славейков и учениците му

Славейковите ученици засвидетелстват респект и уважение към него. Х. Даскалов описва своя учител като “строг, но справедлив и добър: в едно и същото време той ни учеше, играеше с нас, наставляваше ни и ни наказваше”. Славейков установява с учениците си свободни взаимоотношения и в извънкласните занимания те го възприемат “почти като съученик и другар, а не като учител” (Даскалов, Х., 1900:462). Разказите на учениците в Пловдивската гимназия свидетелстват, че те приемат за голяма чест да бъдат възпитаници на видните български политически и обществени дейци П. Каравелов и П. Славейков. “Цялото училище като че ли беше хипнотизирано от тяхното присъствие – такова бе обаянието на техните личности” - пише техният ученик Борис Митов (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:173).

Уважението, което Славейков получава там, е илюстрирано и с разказа на Митов за отношението на учениците към техния учител. “Дядо Славейков имаше обичай да донася в клас цял куп книги и тефтери и щом му хрумнеше някоя мисъл, той разваряше някой тефтер и започваше да

пише. През това време мъртва тишина цареше в класа и никой не смееше да пошушне – толкова голямо бе уважението, което имахме към нашия любим учител” (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:174). Според сина му Рачо между учителите и учениците владее “голяма задушевност, граничеща с другарство” (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:65). За взаимоотношенията на Славейков с учениците му разказва и Н. Генадиев: “...ние питаехме голямо уважение към неговото минало и бяхме изпълнени с гордост, когато узнахме, че ще му бъдем ученици. А когато взе да ни преподава, ние го обикнахме още повече: с необикновено красивата си страческа фигура, с бащинските си обноски, с обезоръжаващото си добродушие и с тънкото си остроумие той завладя сърцата ни” (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:163).

2.5. Грижи за издръжката на учениците

Славейков се грижи не само за интелектуалното, нравственото и физическото развитие на своите ученици. На някои от тях той помага и материално в случай на нужда. Ученикът му от Цариградското училище Иван Христов допълва представата за Славейков. “...Като възпитател се грижеше за нас по бащински. – споделя той. – Той ни насърчаваше морално със своите съвети, а на някои от нас помагаше и материално”. Христов разказва, че когато българското благотелно братство в Цариград променя целта на устава си и започва да открива училища на различни места в Цариград вместо да поддържа материално ученици, Славейков поема на свои разноски издръжката на няколко от тях (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:109).

Някои от учениците му го последват в Одрин, като по негово предложение Българската екзархия поема издръжката им. Едно от условията на Славейков да замине за Одрин като учител е: “С мене заедно (да дойдат) четирма от учениците ми... Те ще бъдат образец и насърчение и на тамкашните ученици... Чрез тях аз ще устроя ученическо дружество, ще отворя неделни училища, а зиме – вечеринки за по-големите и възрастни момчета... Подир година моите ученици ще могат да бъдат учители... Искам и чираци да извъдя и другари послушни да имам, защото сам чело-

век и като мене, вече натегнал и занят, малко може да извърши. Чрез тях и около тях аз ще мога да завъртя и други момчета от околните места” (Дафинов, З., 1997:327-328). Условието е прието и в Одрин пристигат учениците на Славейков, приели поканата му с радост (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:115-116). Издръжката им – квартира и безплатна храна - поема Българската екзархия. Те са около 10 на брой, сред които Димитър Благоев, Спирос Гулапчев, Андрей Башев, Трайко Китанчев, Иван Христов и Георги Измирлиев. Славейков настанява учениците си в наета нова къща в махалата Кале до българското училище и им осигурява безплатна храна в една гостилница (Дафинов, З., 1997:328; Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:111, 116). По-късно и в Стара Загора той поема издръжката на някои от тези ученици и настанява всички в специална къща, като упражнява пряк надзор и “бащински” се грижи за тях (Петко Р. Славейков... в спомените на съвременниците си, 1967:112-113, 118).

Заклучение

За разлика от разказите на ученици в килийни и взаимни училища през периода на Възраждането, в които изплуват спомени за жестокост и насилия от учители, Славейковите ученици очертават профила на един обаятелен човек и изключителен педагог. Черпейки от опита на своите добри учители и по пътя на самообразованието той достига до педагогическа практика, отличаваща се с висок професионализъм. Славейков реорганизира училищното обучение и възпитание в Трявна, като внася някои иновации – използването на “билети” като средство за всекидневна комуникация между учителя и родителите, въвеждането на публични годишни изпити, включването на играта и разходката като средство за активен отдих. Обучението, което осъществява, е приятно и забавно за учениците. Талантът му на поет и разказвач, чувството му за хумор намират отражение при провеждането на нестандартните му уроци. Той “приковава” вниманието на учениците с магията на художественото си творчество, със забавни разкази за случки от живота си, с примери от природата, с интересни сведения по езикови, етнографски, исторически и географски въпроси. Установява равноправни, приятелски взаимоотношения със своите ученици, като намалява физическите наказания, а впоследствие напълно

се отказва от използването им. Менторският тон му е чужд. Предпочита да въздейства индиректно чрез примери от своя живот, чрез алегорията в басните, чрез пословици и поговорки. Отдава предпочитание на добродушната ирония, на приятелската забележка и укора пред тежките наказания. Вдъхновява учениците за непрекъснато образование, към което самият той се стреми. Затова предизвиква обич, уважение и респект.

ЛИТЕРАТУРА

1. Даскалов, Б. (1936): Тревненското училище 1836-1936 г. по случай стогодишнината му. // Трявна в миналото. бр.9.
2. Даскалов, Х. (1900): Спомени за учителската, книжовната и обществената деятелност на П.Р. Славейков в Трявна.// Училищен преглед, № 6, с.449-474.
3. Даскалова, К. (1997): Българският учител през Възраждането. София: УИ "Св. Климент Охридски".
4. Дафинов, З. (1997): Титанът на Възраждането. Документална хроника за живота и делото на П.Р. Славейков. София: ИК "Родина".
5. Косев, Д. (1986): Петко Рачев Славейков. Обществена и политическа дейност. София: Издателство на БАН.
6. Маджаров, А. (1990): Истината за задачите на Христо Ботев// Народна просвета, № 8.
7. Петко Р. Славейков, Любен Каравелов, Христо Ботев, Захари Стоянов в спомените на съвременниците си. (1967): под ред. на Б. Делчев и С. Султанов. София: Български писател.
8. Петко Славейков. Нови изследвания. Сборник по повод 175 години от рождението му. (2003). под ред. на И. Радев. В. Търново: Фабер.
9. Славейков, И. (1900): Допълнителни сведения и пояснения към спомените на Христа Н. Даскалов. // Училищен преглед, № 6, с.474-480.
10. Славейков, П.Р. (1979): Съчинения. т. 3, под ред. на С. Михайлова и Д. Леков. София: Български писател.

Виолета Кирилова Атанасова, доц, д-р

atanasova_vk@abv.bg

ШУ „Епископ Константин Преславски”

Педагогически факултет